

K VÝVOJU SOVIETSKEHO TRESTNÉHO PRÁVA V ROKOCH 1917 - 1920

Jozef Beňa

I. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ FORMOVANIA SOVIETSKEHO TRESTNÉHO PRÁVA

Sovietske právo sa vytváralo pod naliehavým tlakom praktických potrieb proletárskej revolúcie. V tomto procese sa však od začiatku prejavil rozhodujúci vplyv teoretického odkazu klasikov marxizmu-leninizmu.

Pri pokuse o poznanie prístupu Marxa, Engelsa a Lenina k trestnému právu, najmä v kontexte s prvým obdobím po VOŠR, vynára sa otázka vzťahu medzi revolúciou a jej imanentným prvkom - násilím - a trestným právom. Posledné je súhrnom právnych noriem, ktoré stanovuje vládnuca trieda na ochranu svojho panstva. V nich sa predovšetkým prejavuje triedno-potláčateľská funkcia štátu, jeho podstatný znak, že "... je osobitnou organizáciou moci, organizáciou násillia na potláčanie nejakej triedy".¹⁾

Revolúcia je zase "... akt, pri ktorom časť obyvateľstva vnucuje svoju vôľu druhej časti obyvateľstva puškami, bodákmi a delami, tj. prostriedkami neobyčajne autoritatívnymi".²⁾ Z uvedených citátov vyplýva spoločná črta štátu a revolúcie, aplikácia autority, násillia. Treba však poznať ich vzájomnú reláciu, vzhľadom na to, že ich identita je vylúčená.

Pre vyvodenie súdov v tomto smere, možno poukázať na Marxove poznatky zo skúmania krvavého zákonodarstva z obdobia tzv. pôvodnej akumulácie kapitálu. Za jej podstatný moment označil skutočnosť, že rodíaca sa buržoázia potrebuje a používa štátnu moc na to, aby "... obľudne teroristickými zákonmi "regulovala" mzdu, tj. aby ju násillie vtesnala do hraníc vyhovujúcich zhrabovaniu ziskov, aby predĺžila pracovný deň a takto udržala samotného robotníka v normálnej závislosti od kapitálu".³⁾ Takto postupovala nastupujúca buržoázia pri

1) V. I. Lenin, Štát a revolúcia, Pravda 1976, s. 40.

2) K. Marx - F. Engels, Vybrané spisy, I., Praha 1950, s. 663.

3) K. Marx, Kapitál I., Bratislava 1959, s. 779.

vytváraní a upevnení štruktúry kapitalistickej spoločnosti, voči svojmu antipólu a budúcemu "hrobárovi". Štátnu moc bola nútená použiť i voči svojmu vtedy mocnejšiemu nepriateľovi - feudalizmu. "Celý francúzsky terorizmus bol len plebejský spôsob, ako sa vyrovnat' s nepriateľmi buržoázie, s absolutizmom, feudalizmom a šosáctvom."⁴⁾

Z použitia týchto myšlienok ako logických premís, vyplýva konklúzia o vzťahu medzi trestným právom a revolúciou. Nie normy, ale prirodzene revolúcia je primárnou, dominantnou v tomto vzťahu. Trieda, hegemon revolúcie, využíva získanú štátnu moc, aj prostredníctvom trestnoprávných noriem pre upevnenie svojho panstva. Aj prostredníctvom nich aplikuje revolučné násilie.

Netreba pritom osobitne pripomínať, že Marx a Engels zdôrazňovali opodstatnenosť a potrebu násillia, ale iba revolučného násillia, ktoré označovali za pôrodnú asistentku "... každej starej spoločnosti, ktorá je tehotná novou spoločnosťou,"⁵⁾ za nástroj, "... ktorým si spoločenský pohyb kliešni cestu a rozbíja zmeravené a odumreté politické formy".⁶⁾

Záver o vzťahu medzi revolúciou a revolučným násillím a trestným právom, platí analogicky i pre reláciu ich kvalitatívne vyšších - proletárskych, socialistických - vývojových typov. Pritom však, a v tom sa prejavuje výnimočnosť historického poslania proletariátu a jeho revolúcia, "... boj za oslobodenie robotníckej triedy neznamená boj za triedne výsady a monopoly, ale boj za rovné práva a povinnosti a za odstránenie všetkého triedneho panstva".⁷⁾

Ako dôkaz o význame, ktorý prikladali Marx a Engels revolučnému násilliu v proletárskej revolúcii, možno odkázať na ich hodnotenie použitia tohto prostriedku Parížskou komúnou. "Ak sa ústredný výbor a parížski robotníci dopustili vo svojom konaní voči mužom poriadku v dobe od 18. marca do ich odchodu z Paríža nejakej chyby, potom to bola prílišná umiernenosť, hraničiaca so slabosťou."⁸⁾ Engels: "Keby sa Parížska komúna nebola opierala o autoritu ozbrojeného ľudu proti buržoázii, bola by sa udržala dlhšie ako jeden deň? Či nevytýkame, naopak, Komúne právom, že príliš málo používala túto autoritu?"⁹⁾

Proletárskej revolúcii však neurčovali záväzné úlohy, v zmysle použitia revolučného násillia v právnej alebo mimoprávnej podobe, resp. v ich kombinácii. Vychádzali z toho, že "... akonáhle povstane trie-

4) K. Marx - F. Engels, Vybrané spisy, I., Praha 1950, s. 62.

5) K. Marx, Kapitál, Bratislava 1959, s. 793.

6) F. Engels, Anti-Dühring, Filozofická čítanka I, Bratislava 1973, s. 255.

7) K. Marx - F. Engels, Vybrané spisy, I., Praha 1950, s. 395.

8) Marx, Engels, Lenin, O Parížskej komúne, Praha 1972, s. 146.

9) Marx, Engels, Vybrané spisy, I., Praha 1950, s. 663.

da, v ktorej sa sústreďujú revolučné záujmy spoločnosti, tu nachádza priamo vo svojom vlastnom postavení obsah a látku pre svoju revolučnú činnosť. Ničím nepriateľa, chápe sa prostriedkov diktovaných potrebami boja a dôsledky jej vlastných činov ju ženú ďalej. Nezaobrá sa teoretickým skúmaním svojich vlastných úloh."¹⁰⁾

O tom, akú funkciu pripisovali proletárskemu trestnému právu v nižšej fáze komunistického spoločnosti, možno usudzovať nepriamo, najmä z Marxových myšlienok z Kritiky Gothajského programu. Základnou funkciou práva je presadiť, zakotviť a ochraňovať určitý systém rozdeľovania spotrebných predmetov, ktorý "... je len dôsledkom rozdelenia výrobných podmienok samotných, toto rozdelenie však vyjadruje samotný charakter výrobného spôsobu". Socialistické právo ruší rozdeľovanie "... nerobotníkom v podobe kapitálového a pozemkového vlastníctva, neuznáva triedne rozdiely, pretože jeden ako druhý je len robotníkom. Zavádza zásadu rozdeľovania podľa práce."¹¹⁾

Pre proletárske trestné právo vyplýva z toho úloha autoritatívne presadiť a ochraňovať zásadu rozdeľovania podľa práce, ktorá je dôsledkom zrušenia kapitálového a pozemkového vlastníctva, paralyzovať odpor týchto tried pri pokusoch o reštauráciu im triedne vlastnej zásady distribúcie i pri excesoch neburžoázných živlov.

Marx sa však dotýkal otázok trestného práva nielen z aspektu uplatnenia autority víťaznej robotníckej triedy. Zaoberal sa nimi aj počas práce v Rheinische Zeitung, v súvislosti se svojimi súdnymi procesmi vo februári 1849 a s kolínskym procesom s komunistami v októbri 1852 a v ďalších prácach.¹²⁾

Problémy ním skúmané v tejto súvislosti predstavujú široké spektrum, od otázok kriminológie cez skúmanie základných trestnoprávných inštitútov, až po rozličné formy a nuansovitú interpretáciu skutkových podstat trestných činov. Sú to myšlienky, že "zločinnosť nie je náhoda vlastná vonkajšiemu svetu, ako písal Hegel, ale rast zločinnosti je vnútorná charakteristika kapitalistickej spoločnosti, ktorá tiež poukazuje na nutnosť, "... vážne sa zamyslieť nad zmenou systému, ktorý plodí tieto zločiny ...".¹³⁾

Trestný čin chápal ako historickú kategóriu, ktorej konkrétny obsah je determinovaný záujmami vládnucej triedy. V Kapitáli napísal: "... súčasne, keď Angličania prestali páliť bosorky, začali vešať falšovateľov bankoviek".¹⁴⁾

10) K. Marx - F. Engels, Vybrané spisy, I., Praha 1950, s. 146.

11) K. Marx - F. Engels, Spisy, sv. 19, Praha 1960, s. 49-50.

12) Por. zoznam Marxových prác o tejto problematike: "K. Marx o gosudarstve i prave"; Moskva 1968, s. 199-201.

13) K. Marx - F. Engels, Spisy, sv. 8, Praha 1960, s. 548.

14) Cit. podľa: K. Marx o gosudarstve i prave, Moskva 1968, s. 137.

Marx obhajoval stanovisko, že základom trestnej odplaty štátu môže byť len konanie osoby, nie jeho myšlienky a názory, ktoré nenašli vyjadrenie v konaní samotnej osoby. "Len pokiaľ sa prejavujem, pokiaľ vstupujem do sféry skutočnosti, vstupujem do sféry zákonodarcu. Pre zákon vôbec neexistujem, nie som jeho objektom, len vo svojom čine. To je jediné, kde si ma zákon môže pridržať ...". Zákony trestajúce pre zmyšľanie nie sú zákonom pre občanov štátu, sú to zákony jednej strany proti druhej, "... nie sú nič iného ako pozitívna sankcia nezákonnosti".¹⁵⁾

Teoreticky závažné sú konklúzie z analýzy zákona o krádeži dreva, keď za merítka posúdenia subjektívnej stránky, úmyslu osôb, pokladá obsah konania a jeho formy. "Predmet je rozdielny a konanie voči predmetu nie je o nič menej rozdielne, teda aj úmysel musí byť rozdielny; existuje snáď iné objektívne merítka úmyslu, ako obsah konania a forma konania."¹⁶⁾

Za základné pravidlo pri vymeriavaní trestu považuje proporcionálnosť medzi zločinom a trestom. Proporcionalitu spolu s neodvratiteľnosťou trestu pokladá za predpoklady dosiahnutia všeobecne preventívneho účinku. Možno tak súdiť z jeho poznámky, že "trest ... sa musí zločincovi javiť ako nutný účinok jeho vlastného činu, teda ako jeho vlastný čin. Hranicou jeho trestu musí byť teda hranica jeho činu."¹⁷⁾ Odmietol striktnú krutosť, ako vlastnosť charakteristickú "... pre zákony diktované zbabelosťou súkromného záujmu".¹⁸⁾

Za základ právnych garancií v trestnom konaní považoval právo delikventa vo vzťahu k štátu. "Verejný trest je vyrovnaním zločinu so štátnym rozumom, je to teda právo štátu, ale je to právo štátu, ktoré štát nemôže postupovať súkromným osobám. ... Každé právo štátu voči zločincovi je zároveň štátnym právom zločinca."¹⁹⁾ Tieto myšlienky majú "... aktuálny význam pre rozpracovanie otázky trestnoprávného vzťahu a vzťahu medzi osobou delikventa a štátom ako základu chápania podstaty trestnej zodpovednosti".²⁰⁾

Uvedené prípady sú len malou, neúplnou demonštráciou obrovskej erudovanosti Marxa v prípadoch, v ktorých právnickú analýzu spájal so sociologickou a historickou. Jednotlivé závery, ako aj tento komplexný prístup sú stále inšpirujúcim vzorom pre štúdium v oblasti teórie, ako aj v oblasti dejín štátu a práva.

15) K. M a r x - F. E n g e l s, Spisy, sv. I., Praha 1960, s. 32.

16) Tamže, s. 136.

17) Tamže, s. 138.

18) Tamže, s. 146.

19) Tamže, s. 145.

20) K. M a r x o gosudarstve i prave, Moskva 1968, s. 133.

Je pravdou, že Marx tu obhajoval všeobecne demokratické princípy v trestnom práve, v tom čase ešte z pozície revolučného demokrata. Platia tu tiež však Leninove slová o vzťahu medzi demokraciou a socializmom. Možno teda povedať, že Marx tu načrtol (avšak iba načrtol) princípy trestného práva nového typu. Nie je preto úplne prijateľná poznámka N.V. Krylenka, že "... do revolúcie v marxistickej literatúre teoretické problémy trestného práva vôbec neboli rozpracované ...", i keď treba súhlasiť s tým, že išlo "... o pomerne málo známe jednotlivé články Marxa a Engelsa ...".²¹⁾

Ku komplexnému riešeniu základných problémov socialistického trestného práva významne prispel V.I. Lenin. Kontinuitne s predchádzajúcou orientáciou skúmania, pokúsme sa poznať, ako riešil vzťah medzi proletárskou revolúciou, násilím a trestným právom.

Lenin sa o tejto otázke vyjadroval pri mnohých príležitostiach, najkoncentrovanejšie v práci "K dejinám otázky diktatúry". Poukázal v nej i na potrebu vymedziť "presnú triednu definíciu revolúcie", pričom konštatoval, že bez pojmu "... diktatúra, nie je táto presná triedna definícia možná".²²⁾ Precízne tu formuloval i vedecký pojem diktatúry, ktorý "... neznamena nič iné, ako ničím neobmedzenú, nijakými zákonmi nehatenú, bezprostredne o násilie sa opierajúcu moc".²³⁾ Diktatúra proletariátu "... nie je diktatúrou nad ľuďom, ale je diktatúrou revolučného ľudu".²⁴⁾ Ľud "... masa obyvateľstva, nesformovaná, "náhodne" zhromaždená na danom mieste, sama a bezprostredne vystupuje na scénu, sama súdi a trestá, používa moc, utvára nové revolučné právo".²⁵⁾ Lenin takto formuloval vlastne genézu revolučného, konkrétne trestného práva, jeho zrod z revolúcie, tvorbu z násillia ľudu nad násilníkmi ľudu.

V.I. Lenin neobišiel ani otázku právnych alebo mimoprávnych foriem uskutočňovania revolučného potláčania. Nemilosrdne sa vysmieval "radám" Kautského, že "my, ruskí boľševici, mali sme najprv sľúbiť imunitu Savinkovom a spol., potom napísať trestné nariadenia, vyhlasujúce za "trestnú" účasť v československej kontrarevolučnej vojne ... a len potom, na základe tohto trestného nariadenia, mali by sme právo podľa čistej demokracie, vylučovať zo soviетov určité osoby".²⁶⁾ Za situácie, keď najmenšie zaváhanie mohlo znamenať porážku revolúcie,

21) N.V. K r y l e n k o, Sud i pravo v SSSR III., Moskva 1930, s. 7, cit. podľa: Leninskije idej v nauke ugolovnogo prava, Leningrad 1973, s. 17.

22) V.I. L e n i n, Spisy, 31, Bratislava 1955, s. 303.

23) Tamže, s. 311.

24) Tamže, s. 309.

25) Tamže, s. 311.

26) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 28, Bratislava 1955, s. 250.

bola takáto "výčitka" o svojvoľnosti "... prejavom najtupšieho pedantstva".²⁷⁾

Používanie "nezákonných", neusporiadaných a nesystematických metód násilia ľuďom, voči násilníkom ľudu, označil Lenin za "vyšší prejav boja ľudu za slobodu".²⁸⁾

Pri inej príležitosti však zdôrazňoval, že "... treba dodržiavať čo najprísnejší revolučný poriadok, treba sväto dodržiavať zákony a predpisy sovietskej moci a dbať, aby ich všetci plnili".²⁹⁾

Na prvý pohľad protirečenie vysvetľuje fakt, že násilie nad násilníkmi ľudu je nezákonné z hľadiska práva zvrhnutých tried. V závislosti na procese metamorfózy ľudu, masy obyvateľstva nesformovanej, "náhodne" zhromaždenej na "proletariát zorganizovaný ako panujúca trieda", podmienok, času, stupňa upevnenia tejto premeny, odpadá, resp. znižuje sa i nevyhnutnosť, potreba i odôvodnenosť aplikácie mimoprávných, nesystematizovaných metód potláčania. Naopak, práve dôsledne dodržiavanie ich právnych foriem sa stáva najúčinnjším prostriedkom likvidácie odporu nepriateľov pracujúcich. Naopak ich porušovanie vytvára trhlinu, ktorú oni využívajú." "No zlý je ten revolucionár, ktorý vo chvíli krutého boja ostáva stát' pred neporušiteľnosťou zákona. V prechodnom období majú zákony dočasný význam a ak zákon prekáža rozvoju revolúcie, zruší sa alebo upraví."³⁰⁾ Komplikovanosť spomenutého procesu metamorfózy predpokladá, resp. vytvára podmienky, vyžadujúce rôznu kombináciu právnych i mimoprávných foriem použitia revolučného násilia.

Lenin precízne formuloval i podmienky použitia revolučného násilia, jeho historickej oprávnenosti, efektívnosti, cieľov i hraníc jeho aplikácie. Revolučné násilie je imanentným prvkom socialistickej revolúcie a diktatúry proletariátu, záväzným predpokladom a podmienkou dosiahnutia ich úspechu. Jeho skutočná aplikácia, metódy, intenzita alebo iba hrozba aplikácie, závisia od konkrétne-historickej situácie.

Vladimír Iljič anticipoval i teoretickú možnosť vyvlastnenia buržoázie pokojnou, usporiadanou formou, napríklad aj pomocou daní. Takýto prechod však predpokladá, na čo zabudol Bauer, absolutizujúci túto formu, "... absolútnu istotu víťazstva proletariátu, absolútnu beznádejnosť postavenia kapitalistov, absolútnu nevyhnutnosť a ich ochotu celkom sa podriaďiť".³¹⁾

27) Tamže, s. 249.

28) V. I. Lenin, Spisy, zv. 31, Bratislava 1955, s. 312.

29) V. I. Lenin, Spisy, zv. 29, s. 491.

30) V. I. Lenin, Spisy, zv. 30, Bratislava 1955, s. 321.

31) V. I. Lenin, Spisy, zv. 30, Bratislava 1955, s. 321.

Pamätal aj na Marxove slová, ktoré vyriekol pri hodnotení podmienok pre proletársku revolúciu v Anglicku 70. rokov minulého storočia, že za "... istých podmienok by bolo pre robotnícku triedu najúčelnejšie ... vykúpiť od buržoázie pôdu, továrne, závody a ostatné výrobné prostriedky ...".³²⁾ Nezabudol však, že "... túto možnosť aj Marx pokladal aj vtedy za výnimku. Umožňovala ju početnosť, vyspelosť a organizovanosť robotníckej triedy, po druhé, vtedy ešte nebolo monopolistického kapitalizmu, t.j. imperializmu, po tretie práve v Anglicku a v Amerike nebol vtedy (teraz je) militarizmus, ako hlavný aparát buržoáznej štátnej mašinérie."³³⁾ K týmto okolnostiam, umožňujúcim podriaďovať kapitalistov robotníkom pokojnou cestou, patrila aj úplná prevaha robotníkov, ako aj sklon buržoázie ku kompromisom v politických a ekonomických otázkach. Za týchto podmienok pôsobí revolučné násilie iba ako potenciálna eventualita, proti jednotlivým možným excesom, pri celkovo dobrovoľnom a pokojnom rešpektovaní prevahy proletariátu a akceptovaní novej situácie.

Pri porovnaní týchto podmienok so situáciou Sovietskeho Ruska začiatkom mája 1918, po potlačení vojenského a sabotárskeho odporu vykorisťovateľov, v období dočasného oddychu, navrhol vodca proletariátu možnosť a potrebu "... spojenia metód neúprosneho potlačenia kapitalistov bez kultúrnej úrovne, ktorí nepristúpia na nijaký "štátny kapitalizmus", ktorí ani len nepomýšľajú na nejaký kompromis ... s metódami kompromisu alebo výkupu, pokiaľ ide o kapitalistov s kultúrnou úrovňou, prístupujúcich na štátny kapitalizmus ...".³⁴⁾

V situácii, keď "... vykorisťovatelia sú porazení, ale nie zničení ...", keď "... sila ich odporu vzrástla práve v dôsledku ich porážok stonásobne až tisícnásobne ...",³⁵⁾ keď sa otázka "kto z koho" vypolarizovala do dilemy: "čo je lepšie? Pochytať a posadiť do väzenia, niekedy aj zastreliť stovky zradcov ... ktorí sa stavajú ... proti sovietskej moci ... alebo dovoliť ... pobit', postrieľať, zbit' na smrť desiaty tisíce robotníkov a roľníkov,"³⁶⁾ je revolučné násilie nutnou obranou revolúcie.

Lenin postavil a riešil otázku revolučného násillia a jeho aplikácie teoreticky, historicky a konkrétne-politicky. Skúmal ju v jej konkrétne-historických súvislostiach, osobitne analyzujúc okolnosti

32) Cit. podľa: J. F i s c h e r, Učebná pomôcka k dejinám štátu a práva socialistických krajín I., Bratislava 1974, s. 70.

33) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 28, Bratislava 1955, s. 93.

34) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 27, s. 306.

35) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 30, Bratislava 1955, s. 96.

36) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 29, Bratislava 1955, s. 402.

daného prípadu. Zdôrazňoval, že "... každý všeobecný historický dôvod aplikovaný na jednotlivý prípad bez zvláštneho rozboru podmienok práve daného prípadu, sa stáva frázerstvom ..."37) alebo inak vyjadrené "... každá pravda ... ak ju zveličíme a rozšírime jej použitie za hranice jej skutočnej aplikovateľnosti, dá sa doviest' k absurdnosti a dokonca, za uvedených podmienok, musí sa nevyhnutne zvrátiť na absurdum".38) Najlapidárnejšie vyjadril tieto úvahy slovami "... prekrásna vec je revolučné násilie a diktatúra, ak sa oni používajú, keď je treba a proti tomu treba ..."39) Možno z nich vyvodit' potrebu skúmať a poznať hranice odovodnenosti a historickej oprávnenosti použitia revolučného násillia.

Lenin ich formuloval takto: Násilie "... možno použiť, keď sa opierame o vyspelú triedu, o vyššie princípy socialistického zriadenia, poriadku a organizácie a vtedy násilie môže utrpieť dočasný neúspech, je však neporaziteľné. ... keď nemá ekonomické základy, je históriou odsúdené na zánik."40) To je Leninova interpretácia Marxových slov: "Samo násilie je ekonomická potencia."41)

Za hranicami týchto podmienok, resp. pri ich nesplnení "... násilie nemôže priniesť nijaké výsledky".42) I pri ich splnení nepovažoval Lenin násilie za jediný, univerzálny prostriedok. Výslovne odmietal násilie voči strednému roľníkovi za účelom zmien v jeho hospodárskych vzťahoch,43) a iba násilie pri riešení problému ako využit' buržoáznych odborníkov. "Na dodatok k násiliu je tu potrebná po víťaznom násilí organizovanosť, disciplína a morálna váha víťazného proletariátu, ktorý si podriadi a do svojej práce zapojí všetkých odborníkov."44)

Revolučné násilie proletárskej revolúcie nemá za úlohy fyzicky likvidovať, slúžiť ako prostriedok zastrašenia, prevencie, ako plnila jakobínska diktatúra. Neobmedzuje sa len na túto negatívnu funkciu, ale má i úlohu pozitívnu. "Nám to nestačí," - hovoril Lenin, "musíme kapitalistov nielen "zastrašiť", aby zabudli pomýšľať na aktívny i pasívny odpor. Nám nestačí zlomiť každý odpor. Musíme ich donútiť pracovať v novom organizačno-štátnom rámci ... zaradiť ich "do služby pre nový štát".45)

37) V.I. Lenin, Spisy, zv. 27, s. 38.

38) V.I. Lenin, Spisy, zv. 31, s. 51.

39) V.I. Lenin, Spisy, zv. 29, Bratislava 1955, s. 142.

40) Tamže, s. 331.

41) K. Marx, Kapitál I., Bratislava 1959, s. 793.

42) V.I. Lenin, Spisy, zv. 29, Bratislava 1955, s. 46.

43) Tamže, s. 183.

44) Tamže, s. 58.

45) V.I. Lenin, Spisy, zv. 26, Bratislava 1955, s. 89.

Revolučné násilie i v jeho najkrutejšej podobe, v občianskej vojne a v najexponovanejšej forme, v revolučnom terore, chápal Lenin len ako určité štádium jednej, osobitnej, vynútenej s dočasnej metódy revolučného boja, podriadenej a ustupujúcej, uskutočneniu hlavnej, konštruktívnej, pozitívnej úlohe socialistickej revolúcie. "Teror nám bol nanútený terorizmom Dohody, terorom všemocného kapitálu, ktorý hrdúsil, hrdúsi a odsudzuje na smrť hladom robotníkov a roľníkov za to, že bojujú za slobodu svojej krajiny. A každý náš krok vpred vo víťazstve nad touto prapríčinou a príčinou teroru, bude nevyhnutne a nezvratne sprevádzaný tým, že čím ďalej tým menej budeme používať vo svojom spôsobe spravovania tento prostriedok presvedčovania a náporu."⁴⁶⁾

Pokúsili sme sa podať všeobecnú charakteristiku Leninovho chápania otázky revolučného násilia a čiastočne i jeho vzťahu k trestnému právu. Vladimír Iljič vyslovoval tieto myšlienky paralelne s aktmi ich konkrétnej aplikácie v podmienkach zostreného triedneho boja po VOSR. Sovietska trestná politika z nich vychádzala, Lenin sám formoval jej podobu. Myšlienkové, teoretické dedičstvo Lenina, vo vzťahu k trestnému právu, však presahuje tento rámec.

"Vladimír Iljič podrobne rozpracoval logicky ucelenú teóriu trestnej politiky vo všetkých jej oblastiach, až do praktických detailov, logicky spojenú, a v tom je jej základná hodnota, so všeobecnými princípmi marxistickej filozofie v jej najťažších a najzložitejších filozofických problémoch."⁴⁷⁾

Do tejto oblasti možno zaradiť Leninove myšlienky týkajúce sa filozofických kategórií - slobody vôle, nevyhnutnosti a kauzality, ktoré majú primárny význam pre chápanie zavinenia a zdôvodnenia trestnej zodpovednosti. "Hlboké štúdium Leninovho filozofického odkazu má pre vedu trestného práva nielen teoretický význam. Je veľmi dôležité i pre praktické riešenie kľúčových problémov trestnej zodpovednosti."⁴⁸⁾

46) V. I. L e n i n, Spisy, zv. 30, Bratislava 1955, s. 193.

47) N. V. K r y l e n k o, Lenin o sude, Moskva 1931, s. 9, cit. podľa: Leninski-je idej v nauke ugolovnogogo prava, Leningrad 1973, s. 17.

48) Leninskije idej v nauke ugolovnogogo prava, Leningrad 1973, s. 91.

II. VÝVOJ TRESTNOPRÁVNÝCH ASPEKTOV REVOLUČNÉHO NÁSILIA V ROKOCH 1917 - 1920

Ruská robotnícka trieda v procese svojej premeny z "triedy o sebe" v "triedu pre seba", nutne sa stretla a riešila i otázku, aké musia byť cesty a metódy revolučného boja? Vytvorenie vlastnej politickej organizácie a triednej ideológie skutočne marxistickej, bolo možné len za predpokladu komplexného boja proti národnictvu, vrátane jeho chápania politického boja, nie ako boja nás, ale ako sprisahania s individuálnym terorom ako prostriedkom boja, s cieľom zvrhnúť cárizmus a tým umožniť nevelkej organizácii revolucionárov chopiť sa moci.⁴⁹⁾ Sociálno-demokratická robotnícka strana Ruska sa musela predovšetkým vyrovnat' s recidívou národovoľských sprisahaneckých teroristických tradícií, ktoré ožili s vytvorením strany socialistov revolucionárov v roku 1901.

Zásadnú všeobecnú orientáciu v pertraktovanej problematike dala ženevská konferencia zahraničných sociálno-demokratických organizácií z júna 1901. "... Pri voľbe prostriedkov boja so súčasným režimom, sociálna demokracia sa musí riadiť dôvodmi politickej účelnosti a adekvátnosti spôsobov boja, s nevyhnutnosťou zachovať triedny charakter hnutia."⁵⁰⁾ Kritériá voľby metód boja - politická účelnosť, adekvátnosť podmienkam a triednosť, sa stali smerodajnými pre činnosť strany nielen v tomto období.

Ich konkrétnu aplikáciu predstavuje aj Leninov návrh rezolúcie II. zjazdu SDRSR o terore: "Zjazd rozhodne odmieta teror, t.j. systém jednotlivých politických vražd, ako spôsob politického boja v tomto období nanajvýš neúčelný, ktorý odvádza najlepšie sily od aktuálnej a naliehavo nevyhnutnej organizačnej a agitačnej práce, rozbieja spojenie revolucionárov s masami revolučných tried a obyvateľstvom a vzbudzuje aj medzi revolucionármi aj medzi obyvateľstvom vôbec, veľmi skreslené predstavy o úlohách a spôsoboch boja proti samovláde."⁵¹⁾

Vladimír Iljič tu odmietol teror z dôvodov jeho politickej neúčelnosti, neadekvátnosti historickým podmienkam, ako aj straty triednosti boja. Z rozboru jeho tézy však možno usudzovať, že neodmietol terorizmus bezpodmienečne, absolútne. Vyplýva to aj z interpretácie a contrario, t.j., že označuje teror práve iba "... v tomto období za nanajvýš neúčelný". Za opačných okolností by mohol splniť uvedené tri kritériá pre voľbu metód boja. Predpokladalo by to však ako conditio

49) Por. Dějiny KSSS, Praha 1975, s. 17.

50) KPSS v rezoluciách i riešeníach sjezdov konferencií i plenumov CK, I., Moskva 1953, s. 24.

51) V.I. Lenin, Spisy zv. 6, Bratislava 1955, s. 411-412.

sine qua non, prekonanie uvedených negatív a priblíženie sa, resp. dosiahnutie ich pozitívnych protipólov. Ako dôkaz pre verifikáciu takéhoto výkladu, možno uviesť jeho článok z Iskry, "Revolučný avanturizmus" (Kritika eserov) z roku 1902, najmä jeho záver: "Hoci sme vôbec v zásade neodmietali násilie a teror, žiadali sme pripravovať také formy násilia, ktoré by počítali s bezprostrednou účasťou masy a zabezpečovali by túto účasť."⁵²⁾

Uvedené poznámky k tématike avizovanej v nadpise, sledujú cieľ poukázať na teoretický prístup boľševickej strany k otázke metód a foriem boja robotníckej triedy, za svoje sociálne a politické oslobodenie. Platili nielen pre toto obdobie. Vztahovali sa aj na obdobie diktatúry proletariátu, ktoré vo formulácii I. i II. programu strany predstavuje "... vybojovanie proletariátom takej politickej moci, ktorá mu umožní potlačiť každý odpor vykorisťovateľov."⁵³⁾ Potlačenie každého odporu vykorisťovateľov je zmyslom a cieľom revolučného násilia proletariátu po jeho víťaznej revolúcii. Zretele politickej účelnosti, adekvátnosti a triednosti sú kritériami pre posúdenie oprávnenosti metód, foriem i intenzity revolučného násilia. Vo svojom súhrne boli tieto myšlienky súčasťou ideologickej výzbroje robotníckej triedy, jej avantgardy, a tým boli materiálnymi prameňmi sovietskeho trestného práva.

Z hľadiska sociálneho postavenia, skupinu vykorisťovateľov tvorili zvrhnutí statkári, kapitalisti, kulaci a maloburžoázia. Politickými predstaviteľmi tejto triedy boli strany a skupiny monarchistov, kadetov, eserov, menševikov, anarchistov a buržoázných nacionalistov. Takto sociálne a politicky diferencovaní v súhrne tvorili tábor kontrarevolúcie.

Rozbor trestnoprávných aspektov metód a foriem potláčania odporu vykorisťovateľov, poznania tejto etapy pokračovania triedneho boja, vyžaduje aj vymedzenie určitých časových míľnikov, od ktorých dochádza k zmenám a charakteristiku nimi ohraničených periodizačných intervalov. Všeobecne používané delenie dejín sovietskeho štátu a práva na obdobie víťazstva VOSR a nastolenie sovietskej moci (1917 - polovica roku 1918) a obdobie cudzej vojenskej intervencie a občianskej vojny (1918-1920), je základom aj pri analýze našej problematiky. K jej podrobnejšiemu poznaniu je však nedostatočné.

Orgánmi ochrany výdobytkov revolúcie boli predovšetkým: Petrohradský vojensko-revolučný výbor a miestne vojensko-revolučné výbory, Všeruská mimoriadna komisia a jej orgány ako administratívne orgá-

52) Tamže, s. 170.

53) KPSS v rezolúciách i rešeníach ... I., Moskva 1953, s. 39, resp. 410.

ny⁵⁴⁾ a revolučné tribunály ako súdne orgány. Vývoj úpravy ich kompetencie, najmä všeruskej mimoriadnej komisie (VČK), ako "trestného orgánu revolúcie", v relácii s právomocou revolučných tribunálov pri aplikácii trestnoprávnej represie, považujeme za základné periodizačné kritérium pri skúmaní trestnoprávnych aspektov revolučného násillia. Sila odporu vykoristovateľov a vytvorenie mimoriadnych orgánov pre jeho paralyzovanie, len ním vyvolaných s časovou pôsobnosťou obmedzenou na splnenie tejto úlohy, si vyžadovali meniť ich právomoc v závislosti od zmien intenzity odporu antagonistických tried. Tým sa menil aj charakter trestnoprávnych aspektov revolučného násillia.

Použitím uvedeného periodizačného kritéria možno obdobie aplikovania revolučného násillia s nami skúmaného zorného uhla deliť:

a) na obdobie od VOSR do 21. februára 1918, do prijatia dekrétu RIK "Socialistická vlasť je v nebezpečenstve",

b) na obdobie od 21. februára 1918 do 2. septembra 1918, do prijatia uznesenia VÚVV o červenom terore,

c) na obdobie od 2. septembra 1918 do 17. februára 1919, do prijatia Nariadenia VÚVV o reorganizácii Mimoriadnej komisie a revolučných tribunálov,

d) na obdobie od 17. februára 1919 do 18. marca 1920, do prijatia dekrétu VÚVV o revolučných tribunáloch, ktorým boli zrušené súdne splnomocnenia VČK a jej orgánov,

e) na obdobie od 18. marca do novembra 1920. Po medziobdobí od 18. marca do prvej dekády mája 1920, boli VČK a jej orgánom, po vyhlásení vojnového stavu, 12. mája poskytnuté právomoci vojenských revolučných tribunálov, týkajúce sa trestných činov namierených proti bezpečnosti krajiny. "Po uzatvorení Rižskej mierovej zmluvy splnomocnenia VČK boli znovu zúžené."⁵⁵⁾

Ad a) Obdobie od VOSR do 21. februára 1918

Toto obdobie má svoje dve subetapy. Prvú, od 7. decembra 1917, kedy funkciu ochrany vŕdobytkov revolúcie a potlačenia odporu zvrhnutých vykoristovateľských tried plnil Petrohradský vojensko-revolučný výbor, ktorý sa skoro stal všeruským orgánom. Druhú, od 7. decembra 1917, v ktorej boj s kontrarevolúciou vo všetkých jej formách zabezpečovala VČK.

54) Istorija sovetskogo gosudarstva i prava v trech knigach, I., Moskva 1970, s. 198.

55) Tamže, s. 443.

Petrohradský vojensko-revolučný výbor bol vytvorený 12.(25.) októbra 1917. Bol bojovým mimoriadnym orgánom uchopenia moci, štábom povstania. Vydal prevolania "K občanom Ruska", čím sa právne zakotvil fakt jeho premeny "... z orgánu riadenia ozbrojeného povstania na orgán štátnej moci ...",⁵⁶⁾ s dočasným charakterom "... univerzálneho a mimoriadneho orgánu diktatúry proletariátu".⁵⁷⁾ Po odovzdaní rady funkcií REK, zostala v jeho právomoci v dikcii vlastného vymedzenia svojich funkcií z 30. októbra 1917, ochrana revolučného poriadku, boj s kontrarevolúciou a ochrana budov sovietskych a REK.⁵⁸⁾

Petrohradský, ako aj miestne vojensko-revolučné výbory z obdobia Októbra, teda realizovali z hľadiska dobytia moci a uchovania plodov revolúcie primárne revolučné násilie, nastoľovali, chránili a upevňovali sovietskú moc, kde bolo treba aj so zbraňou v ruke. V ich činnosti v prvom období dominovali priame vojensko-operatívne metódy potlačania odporu zvrhnutých tried. Aj tu však dodržiavali zásady politickej účelnosti a triedneho charakteru revolučného násillia a jeho adekvátnosti formám rezistencie. Samotné povstanie v Petrohrade prebehlo takmer bez krvi.⁵⁹⁾ V Moskve trval boj o moc 8 dní.⁶⁰⁾

Vojenskými metódami boli pomerne ľahko paralyzované vojenské avantúry Kerenského a generála Krasnova, povstanie junkerov, v druhej polovici novembra bol likvidovaný hlavný stav starej armády v Mogileve, potlačené sprisahanie v Petrohrade zosnované kadetmi a povstanie kozáckych horných vrstiev na Done a južnom Urale.⁶¹⁾

Represívne opatrenia sovietskej moci voči týmto porazeným nepriateľom sa obmedzili iba na zatknutie a krátke uväznenie ministrov Dočasnej vlády, ktorí "... boli skoro oslobodení".⁶²⁾ "Na čestné slovo nevystupovať viac proti sovietskej moci boli prepustení na slobodu generál Krasnov a účastníci vzbury junkerov v Petrohrade."⁶³⁾ Boj moskovského proletariátu s bielogvardejcami sa skončil dohodou medzi vojensko-revolučným výborom a "Výborom spoločenskej bezpečnosti", v zmysle ktorej garantoval VRV všetkým slobodu a nedotknuteľnosť osoby.⁶⁴⁾

56) G.I. Litvinova, Revoljucionnyje komitety v gody graždanskoj vojny, Moskva 1974, s. 16.

57) Tamže, s. 18.

58) Por. P.G. Sofinov, Očerki istorii Vserossijskoj črezvyčajnoj komissii 1917-1922, Moskva 1960, s. 11.

59) Por. Iz istoriji VČK 1917-1921 gg., s. 53, Moskva 1958.

60) Tamže, s. 37.

61) Por. Dějiny KSSS, Praha 1975, s. 222-224.

62) Por. Iz istoriji VČK 1917-1921 gg., Moskva 1958, s. 12.

63) Istorija sovetskogo gosudarstva i prava v trech knigach t. I., Moskva 1970, s. 200.

64) Iz istoriji VČK ... cit. dielo, s. 28.

Potlačiť vojenský odpor vykoristovateľov a zvíťaziť na vnútornom fronte bolo pre sovietsku moc pomerne ľahké, pretože "... nepriateľ nemal nijakú prevahu ani v technike, ani v organizácii ..., chýbala mu pritom akákoľvek hospodárska základňa a nemal v masách obyvateľstva nijakú oporu".⁶⁵⁾ Pri tomto triumfálnom pochode sovietskej moci, vojensko-operatívne metódy sa spájali s agitačnými,⁶⁶⁾ s cieľom neutralizovať, prípadne i získať najmä podvedené pracujúce masy. Lenin dokonca pri hodnotení relácie týchto dvoch metód hovorí, že "... neprevažovali vojenské akcie, skôr agitačné".⁶⁷⁾ "Videli sme to v Petrohrade na gatčinskom fronte, ... potom v Moskve, v Orenburgu a na Ukrajine."⁶⁸⁾

Po likvidovaní vojenského odporu, čiastočne už spolu s ním, prešla kontrarevolúcia k menej aktívnym, nevojenským formám odporu, k pasívnej rezistencii. Prejavilo sa to v sabotáži najmä úradníctva, v špekulácii, v podplácaní lumpenproletariátu, čo sa prejavilo v rozšírení anarchie, pogromov, banditizmu. Vojensko-revolučný výbor usmerňoval a riadil boj aj v tejto oblasti, nielen operatívne, ale aj normatívnou činnosťou. Trestnoprávne normy, týkajúce sa týchto deliktov, boli obsiahnuté vo vyhláseniach, ako i výzvach k obyvateľstvu. Boli to vlastne normy charakteru dekrétov - inštrukcií, obsahujúce často rozsiahlu, úvodnú, politickoproklamačnú časť.

Dispozícia skutkovej podstaty obsahovala niekedy iba názov trestného činu: "zlodeji, marodéri, špekulanti sa vyhlasujú za nepriateľov ľudu",⁶⁹⁾ alebo iba demonštratívne pri nízkom stupni zovšeobecnenia zakázaného konania.⁷⁰⁾ Sankcie v týchto normách neboli spravidla ani relatívne určité. Obsahovali len najvšeobecnejšie určenie trestu. Napríklad: "... okamžité uväznenie ... odvedenie do kronštadtskej väznice až do odovzdania vojensko-revolučnému súdu".⁷¹⁾ Za sabotáž bola však sankcia veľmi konkrétna. "Bohaté triedy a ich pomáhači budú zbavení práva dostávať výrobky. Všetky ich zásoby budú zrekvirované, majetok hlavných vinníkov bude konfiškovaný."⁷²⁾

Vojensko-revolučné výbory osobitnú pozornosť venovali tomu, aby revolučné násilie bolo aplikované len voči skutočným nepriateľom revolúcie a aby práva ostatných občanov boli garantované. Vo vyhlásení

65) V.I. Lenin, Spisy, zv. 27, Bratislava 1955, s. 51.

66) Napr. bratania medzi revolučnými vojskami a vojskami Kerenského pri Cárskom Sele, por. "Iz istorii VČK ... cit dielo, s. 27.

67) V.I. Lenin, Spisy, zv. 27, Bratislava 1955, s. 156.

68) Tamže, s. 76.

69) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 54.

70) Tamže, s. 36.

71) Tamže, s. 54.

72) Tamže, s. 37.

zamoskvoreckého VRV sa hovorí: "Osoby, obydlie a majetok pokojných občanov je nedotknuteľný ... osoby vykonávajúce samovoľné prehliadky, sa budú kvalifikovať ako nepriatelia revolúcie a bude sa s nimi nakladať najnemilosrdnejším spôsobom."⁷³⁾

Rozmach sabotáže a prípravy všeruského štrajku štátnych zamestnancov, urýchlili aj vzhľadom na uznesenie VRV potrebu existencie orgánu špeciálne zriadeného pre boj s kontrarevolúciou. Uznesením RIK zo 7. decembra 1917 o vytvorení Všerúskej mimoriadnej komisie pre boj s kontrarevolúciou a sabotážou, konštituoval sa takýto orgán. Úlohami komisie bolo zabraňovať a likvidovať kontrarevolučné a sabotážne pokusy a konania v celom Rusku a odovzdanie takýchto osôb súdu revolučného tribunálu, vypracovanie opatrení boja s nimi. Právomoc v takto vymedzenej oblasti pôsobnosti bola definovaná takto: "Komisia vedie len predbežné vyšetrovania pokiaľ je to potrebné pre predchádzanie."⁷⁴⁾ VČK mala podľa tejto úpravy charakter vyšetrovacieho orgánu, s tým rozdielom, že mala právomoc ukladať v administratívnom poriadku sankcie. Konkrétne - konfiškáciu, odňatie potravinových lístkov, uverejnenie v zozname nepriateľov ľudu."⁷⁵⁾

Páchateľov nebezpečných trestných činov odovzdávala súdu revolučného tribunálu, presnejšie vyšetrovacej komisii pri revolučnom tribunále, ak nešlo o takýto prípad, mohla VČK sama zastaviť konanie.⁷⁶⁾ Revolučné tribunály vznikli na základe Dekrétu o súde č. 1, "... v záujme ochrany revolúcie a jej výsledkov, pre boj proti kontrarevolúcii a tiež pre boj proti drancovaniu a lúpežiam, sabotážam a trestným činom obchodníkov, priemyselníkov, úradníctva a iných osôb".⁷⁷⁾

Register trestov, ktorý mohol uložiť revolučný tribunál, taxatívne vymedzila Inštrukcia IK justície z 19. decembra 1917. Išlo o pomerne široký okruh trestov od peňažnej pokuty cez spoločenské odsúdenie, odňatie slobody, až po konfiškáciu majetku. Trest smrti v ňom nebol obsiahnutý.⁷⁸⁾

Charakterizovaná úprava právomoci orgánov ochrany výtvarných revólúcie je presvedčivým argumentom pre charakterizovanie foriem a metód revolučného násillia v tomto období; sovietska moc používala len najnevyhnutnejší stupeň represie a víťazila účinne metódami presvedčovania a prevýchovy.

73) Tamže, s. 36.

74) Tamže, s. 79.

75) Tamže, s. 79.

76) Tamže, s. 85.

77) Dokumenty ke studiu dějin sovětského státu a práva, SPN 1967, s. 113.

78) Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatelstva SSSR i RSFSR 1917-1952, s. 20.

Ad b) Obdobie od 21. februára 1918 do 2. septembra 1918

Nová etapa použitia revolučného násillia je spojená s prudkým zostrením triedneho boja v krajine, ku ktorému došlo v súvislosti s nemeckou ofenzívou. Právne bol tento obrat zakotvený v Dekréte REK z 21. februára 1918 - "Socialistická vlasť v nebezpečenstve".

Právne relevantné, z aspektu nášho skúmania, je ustanovenie bodu 8.: "Nepriateľských agentov, špekulantov, zlodejov, výtržníkov, kontrarevolučných agitátorov a nemeckých špiónov treba zastrelit' na mieste činu."⁷⁹⁾ Tento dekrét poskytoval VČK právo priamej exekúcie (odvety) vo vzťahu k aktívnym kontrarevolucionárom. Vo vyhlásení VČK z 22. februára 1918, vychádzajúc z tohto splnomocnenia, výslovne bolo stanovené, že tieto osoby budú nemilosrdne zastrelené oddielmi komisie na mieste trestného činu.⁸⁰⁾

Došlo tak k podstatnej zmene právneho postavenia VČK, k zavedeniu mimosúdnej trestnej represie s absolútne určitou sankciou, postihujúcou uvedené kategórie páchatel'ov, ekvivalentnou trestu vynesenom pri vyhlásení stanného práva. VČK nielen, že bola oprávnená, bola súčasne povinná v dikcii dekrétu realizovať iba tento trest.

Prvým rozsudkom smrti vyneseným mimoriadnou komisiou bol rozsudok z 25. februára nad banditom, kniežatom Eboli, ktorý pri svojom drancovaní vystupoval aj ako spolupracovník Čeky. Rozsudok bol vynesený na zasadnutí kolégia VČK.⁸¹⁾

I po uzatvorení Brest-litovského mieru, až do vznietenia občianskej vojny v lete, právne postavenie Čeky zostalo nezmenené. Vyžadoval si to boj proti maloburžoáznej anarchii, prejavujúci sa páchaním trestných činov špekulácie,⁸²⁾ banditizmu. Ide najmä o ozbrojenie bánd označujúcich sa za anarchistov 12. apríla v Moskve a 23. apríla 1918 v Petrohrade. Vyšetovanie preukázalo, podľa slov F. Dzeržinského, že tieto "... quasi anarchistické organizácie riadi skúsená ruka kontrarevolúcie".⁸³⁾

Rozpútaním občianskej vojny a cudzej vojenskej intervencie sa využitie rozsiahlych mimoriadnych, dočasných, právomocí Čeky stalo z hľadiska revolúcie otázkou života a smrti. V boji proti prvej krajine, v ktorej sa proletariát zorganizoval v štát, sa spojili sily vnútornej i vonkajšej kontrarevolúcie. Odrezali sovietsku republiku

79) Dekrety Sovetskoj vlasti, t. I., Moskva 1957, s. 490-491.

80) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 96.

81) P. G. S o f i n o v, Očerki istorii všerossijskoj črezvyčajnoj komissii, Moskva 1960, s. 36.

82) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 128.

83) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 108.

od najdôležitejších zdrojov potravín, surovínových a energetických zdrojov; v obsadených oblastiach zaviedli interventi neslýchaný teror. Desiatitisíce robotníkov a roľníkov, ktorí sa pokúsili o sebemenší odpor, bolo bez milosti popravených.⁸⁴⁾ Bojovať proti nim bolo možné iba vojenskými prostriedkami.

Rozmanitejšie boli metódy boja proti frontu vnútornej kontrarevolúcie, línia ktorej nebola vymedzená. Opierala sa o celú sieť tajných sprisahaneckých organizácií, ktorých hlavným centrom v roku 1918 boli zahraničné vyslanectvá. Plodmi ich činnosti boli pokusy rozpútať boj proti sovietskej moci aj v centrálnych oblastiach krajiny. Dozreli v podobe vzbury v Jaroslavlí, v pokuse o vzburu v Rybinsku, Kostrome, Murome i v Moskve, spolu v dvadsiatich mestách.⁸⁵⁾ S nimi časovo synchronizovala vzburu ľavých eserov v Moskve a zrada Muravieva na východnom fronte.

Odpoveďou po vojenskom potlačení, resp. odhalení sprisahancov, bol trestnoprávny postih vzbúrencov a sprisahancov, niektorých až po niekoľkých rokoch, po ich zadržaní. Tak bol potrestaný A.P. Perchurov, rozsudkom vojenského kolégia Najvyššieho tribunálu pri VÚVV z 19. júla 1922 (išlo o jedného z organizátorov jaroslavskej vzbury), na základe článkov 58, 59 a 60 Trestného zákonníka z roku 1922, na trest smrti zastrelením.⁸⁶⁾ Bol to prípad retroaktivity Trestného zákonníka z roku 1922.

Pri postihu účastníkov povstania ľavých eserov, bola kombinovaná mimosúdna represia s rozsudkom Najvyššieho revolučného tribunálu. Na základe rozsudku VČK bolo už 7. júla 13 aktívnych účastníkov z oddielu Popova zastrelených.⁸⁷⁾ Veliteľ ozbrojeného oddielu vzbúrencov, Popov, bol v neprítomnosti súdený Najvyšším revolučným tribunálom a vyhlásený za nepriateľa ľudu a pri zadržaní mal byť zastrelený. Spolu s ním bolo rozsudkom z 27. novembra 1918 jedenásť ďalších účastníkov odsúdených na trojročné nútené práce. Členovia ÚV strany eserov, Spiridonova a Sablin, odsúdení pôvodne na trest odňatia slobody na jeden rok. Prezídium VÚVV sa 29. novembra 1918 uznieslo oboch amnestovať.⁸⁸⁾

Najvyšší revolučný tribunál pri VÚVV prerokoval v auguste 1918 tiež prípad "medzinárodného kontrarevolučného sprisahania proti sovietskej republike" (Lockhart a spol.).⁸⁹⁾ Lockhart, Grenart a Rail-

84) Dějiny KSSS, Praha 1975, s. 251.

85) Por. P.G. Sofinov, Очерки истории ВЧК, cit. dielo, s. 55-59, Dějiny KSSS, Praha 1975, s. 253.

86) Из истории ВЧК, cit. dielo, s. 159-160.

87) P.G. Sofinov, Очерки истории ВЧК, Москва 1960, s. 77.

88) M.V. Кожевников, История советского суда, Москва 1957, s. 88.

89) Там же, s. 87.

ley, súdili ich v neprítomnosti, boli vyhlásení za nepriateľov ľudu a postavení mimo zákon. Osem obžalovaných bolo odsúdených na päťročné väzenie na nútených prácach. Osem bolo oslobodených a prepustených. Z 21 obžalovaných, len dvaja boli odsúdení na trest smrti zastrelením.⁹⁰⁾

Ad c) Obdobie od 2. septembra do 17. februára 1919

Spomenuté sprisahanecké kontrarevolučné akcie boli jednou z početných vln vyčíňajúcej búrky kontrarevolúcie. Kulminovali zavraždením Volodarského, Urického a atentátom na Lenina, 30. augusta 1918, v začatí masového bieleho teroru.

Reakciou bola zmena intenzity ako i foriem obrany revolúcie. Právnu pôdu pre ňu predstavovalo uznesenie VÚVV z 2. septembra a uznesenie RĽK z 5. septembra 1918. Pokiaľ VÚVV sa obmedzil na otvorené vyhlásenie: "Na biely teror nepriateľov robotnícko-roľníckej moci, robotníci a roľníci odpovedia masovým červeným terorom proti buržoázii a jej agentom",⁹¹⁾ RĽK konkretizovala jeho podobu. V jej interpretácii išlo o "... nevyhnutnosť zabezpečiť sovietskú republiku od triednych nepriateľov ich izolovaním v koncentračných táboroch", o varovanie, že "budú zastrelené všetky osoby, ktoré majú niečo spoločné s bielogvardejskými organizáciami, sprisahaniami a vzburami, "že je nevyhnutné uverejniť mená všetkých zastrelených a tiež dôvody použitia takéhoto trestu".⁹²⁾

Aké boli konkrétne výsledky tejto extrémnej formy revolučného násillia? "Orgány Čeky odsúdili na smrť a popravili v prvej polovici roku 1918 celkom 22 osôb, väčšinou za kriminálne delikty, v druhej polovici roku približne 6 000 osôb. Opatrenia červeného teroru postihli v roku 1918 celkom 31 489 osôb. Podľa údajov Čeky bolo z tohto počtu 6 185 osôb zastrelených, 14 829 uväznených, 6 407 internovaných v koncentračných táboroch a 4 068 zaistených ako rukojemníkov (porov. "Izvestija" 6.2.1920). Za tri roky - 1918 až 1920 - boja Čeky s kontrarevolúciou bolo popravených celkom 12 733 osôb."⁹³⁾ Kontrarevolúcia len v júni 1918 popravila 4 141 sovietskych pracovníkov, v auguste 339, v septembri 6 016, pričom v týchto údajoch nie sú zahrnuté hromadné popravy robotníkov.⁹⁴⁾

90) Porovnaj rozsudok, M.V. K o ť e v n i k o v, Istorija sovetskogo suda, Moskva 1957, s. 107.

91) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 180.

92) Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatelstva SSSR i RSFSR 1917-1952, Moskva 1953, s. 34.

93) J. M e č l, S. Z d o b í n s k ý, Právo v revoluci, Praha 1970, s. 77.

Z trestnoprávneho hľadiska tieto údaje poskytujú základ pre kvalifikáciu červeného teroru, ako prostriedku nutnej obrany revolúcie. Sovietska moc ho zaviedla až po explózií bieleného teroru. Svojimi výsledkami nielenže neprekročil hranice nutnej obrany, ale ani sa k rozmerom bieleného teroru nepriblížil. Ved' zahraničná intervencia a občianska vojna začatá kontrarevolúciou, odsudzovala blokádou milióny pracujúcich a smrť hladom.

Jeho základné historické oprávnenie vyplýva, ako konštatovali tézy ÚV KSSZ "50 rokov VOSR", z toho, že bol "... svätým právom ľudu, ktorý sa pozdvihol do boja za svoje sociálne oslobodenie".⁹⁵⁾

Základom uloženia opatrenia červeného teroru, nebolo vždy i keď prevažne, konkrétne spoločensky nebezpečné konanie určitej osoby. Aplikovalo sa i na osoby, ktoré boli potenciálne sociálne nebezpečné vzhľadom na svoj triedny pôvod. V tom sa prejavoval primárny zmysel revolučného teroru (odplata bola len sekundárnym), ako extrémneho prostriedku generálnej prevencie v podobe masového zastrášovania. V inštitúcii rukojemníkov a kolektívnej zodpovednosti sa prädovšetkým prejavil tento znak. Cieľom bolo garantovať bezpečnosť zajatých osôb alebo byť stimulom žiaduceho konania určitej skupiny ľudí. Napríklad Lenin v "Tézach k súčasnej situácii" z mája 1918 navrhoval: "v každom újazde a volosti, kde sú prebytky obilia, okamžite zostaviť zoznamy bohatých držiteľov pôdy (kulakov), obchodníkov s obilím apod. a urobiť ich osobne zodpovedných za odoberanie všetkých prebytkov obilia."⁹⁶⁾

I za týchto podmienok sovietska moc osobitnú pozornosť venovala právnym garanciam a revolučnej zákonnosti vôbec. Najvýznamnejším je v tomto smere uznesenie VI. Všeruského zjazdu soviетov z 8. novembra 1918 o presnom dodržiavaní zákonov. Poukazuje i na reláciu právnych a mimoprávných metód obrany revolúcie, resp. opatrení prijatých secundum a praeter legem. Mimoprávne metódy pokladá jednoznačne za výnimku zo zásady prísneho dodržiavania zákonov. Zrieknuť sa, upustiť od zákona alebo prekročiť jeho hranice, bolo prípustné "... len v tom prípade, ak to bolo vyvolané extrémnymi podmienkami občianskej vojny a boja s kontrarevolúciou". V tomto prípade však bolo potrebné presné formálne uznesenie príslušnej sovietskej inštitúcie alebo úradnej osoby o tom, že sú tu podmienky vyžadujúce aplikáciu zákona praeter legem a okamžité informovanie o tom RĽK, s kópiou tiež pre miestne zainteresované orgány".⁹⁷⁾

94) Tamže, s. 77.

95) Istorija sovietskogo gosudarstva i prava v trech knigach, I., Moskva 1970, s.439.

96) V.I. L e n i n, Spisy, zv. 27, Bratislava 1955, s. 363.

97) Sbornik dokumentov po istorii sovietskogo ugolovnogo prava, cit.dielo, s. 38-39.

Ad d) Obdobie od 17. februára 1919 do 18. marca 1920

Právomoc Čeky, politicky sa opierajúca o autoritu strany, o spojenie s ľudom, a právne konštruovaná na splnomocneniach vo forme noriem Prezídia, resp. pléna VÚVV alebo RIK, citlivo reagovala na zmeny podmienok triedneho boja. Došlo k nim začiatkom roku 1919. Vytvorila ich všeobecná ofenzíva Červenej armády začatá v januári 1919, plus úspechy v potláčaní vnútornej kontrarevolúcie, ako aj významný nový prvok, prevládajúca prosovietska orientácia stredného roľníka.

Uznesenie VÚVV zo 17. februára 1919 o právach VČK a revolučných tribunáloch, normatívne fixovalo začiatok novej etapy použitia revolučného násillia.⁹⁸⁾ Zmeny spočívali v novej úprave vzťahu právomoci VČK a reorganizovaných tribunálov. Zrušila sa zásadne mimosúdna represia vykonávaná VČK a jej orgánmi. Čeka bola zaviazaná vykonať vyšetrovanie najneskôr za jeden mesiac a odovzdať prípad revolučnému tribunálu na prerokovanie a vynesenie rozsudku. Revolučný tribunál bol oprávnený vykonávať previerky vyšetrovacích úkonov mimoriadnych komisií, ako aj zákonnosť zadržania nimi uväznených osôb.

Právo priamej odvety, bezprostrednej exekúcie, zostalo Čeke len v dvoch prípadoch:

- a) pri ozbrojených vystúpeniach, kontrarevolučných, banditských,
- b) v oblastiach, v ktorých bol vyhlásený vojnový stav, vzťahovalo sa však iba na delikty vymenované v uznesení, ktorým sa vyhlásil vojnový stav.

VČK ďalej zostalo právo, v zmysle bodu 8 uznesenia, zatvoriť v administratívnom poriadku, do koncentračných táborov triedne cudzie elementy.

Ani nové ťaženie kontrarevolúcie začaté na jar 1919 Denikinom, Kolčakom, Juđeničom, podporované v druhej polovici roka ťažením 14 štátov, nezmenilo tuto úpravu použitia revolučného násillia. Ofenzíva všetkých síl kontrarevolúcie spôsobovala rozširovanie priestorovej pôsobnosti, vzhľadom na ocitnutie sa rozsiahlejších území vo vojnovej situácii, s vyvrcholením v septembri, keď bola ohrozená Moskva, ako aj frekvencie trestných činov, na ktoré sa vzťahovala právomoc Čeky realizovať mimosúdne represiu priamou exekúciou.

Možno teda konštatovať, že prvky teroristického potláčania rezistencie vykoristovateľských tried zostali, nemali však v porovnaní s predchádzajúcim obdobím masový charakter.

Zmenu, fakticky iba precizovanie úpravy, priniesol dekrét VÚVV z 20. júna 1919 o vyňatí zo všeobecnej súdnej príslušnosti v oblas-

⁹⁸⁾ Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 258-259.

tiach, v ktorých bol vyhlásený vojnový stav.⁹⁹⁾ V desiatich bodoch taxatívne vymenoval trestné činy, pri dokazovaní ktorých VČK a gubernským čekám patrilo právo bezprostrednej odplaty, až do zastrelenia. Uznesenie zo 17. februára predpokladalo, že takýto zoznam trestných činov bude súčasťou každej jednotlivej normy vyhlasujúcej vojnový stav v príslušnej oblasti. Dekrét z 20. júna bol potom vlastne všeobecne záväznou normou a v ňom uvedený súbor trestných činov platil na územiach, kde už bol vyhlásený vojnový stav, teda ex post, záväzný bol aj pro futurum, v oblastiach, kde ešte len bude vyhlásený vojnový stav (porovnaj čl. 11. dekrétu).

Súdna forma represie proti kontrarevolúcii, ktorá sa podľa úpravy tohto obdobia stala základnou, vyžadovala venovať osobitnú pozornosť úprave postavenia a činnosti revolučných tribunálov. Požiadavky smerujúce k unifikovaniu ich organizačnej formy, zjednodušeniu ich systému a upevneniu centrálného riadenia, našli svoje vyjadrenie v uznesení VÚVV o revolučných tribunáloch z 12. apríla 1919.

Do ich právomoci patrili kontrarevolučné a akékoľvek iné trestné činy namierené proti výdobytkom socialistickej revolúcie a sovietskej moci. Pri stanovení miery represie neboli revolučné tribunály obmedzené žiadnymi ustanoveniami. Závažné bolo aj ustanovenie čl. 25: tribunály vynášajú rozsudky, pričom sa riadia výlučne okolnosťami prípadu s príkazmi revolučného svedomia.¹⁰⁰⁾

Ad e) Obdobie od 18. marca do novembra 1920

Významným potvrdením Leninových slov (už raz citovaných), ktoré povedal v decembri 1919 na VII. Všeruskom zjazde sovietskych, že "teror nám bol nanútený terorizmom Dohody, terorom všemocného kapitálu ..." a "... že každý náš krok vpred vo víťazstve nad touto príčinou a príčinou teroru bude nevyhnutne a nezvratne sprevádzaný tým, že čím ďalej tým menej budeme vo svojom spôsobe spravovania používať tento prostriedok presvedčovania a náporu ...",¹⁰¹⁾ bol vývoj v roku 1920.

Rozdrtením interventov a bielogvardejcov v januári 1920, zrušením blokády a uzatvorením mieru s pobaltskými krajinami, prechádza sovietsky štát od funkcií prevažne triedne-potlačovateľských aj k hospodársko-organizátorským, k pozitívnej, budovateľskej práci. Dochádz-

99) Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatelstva SSSR i RSFSR 1917-1952, Moskva 1953, s. 48-49.

100) Tamže, s. 44-45.

101) V. I. L e n i n, Spisy, zv. 30, Bratislava 1955, s. 193.

za k pretvoreniu častí Červenej armády na tzv. pracovné armády a IX. zjazd strany (29.3. - 5.4.1920) prijal plán Goelro.

Súčasťou tohto prechodu k novým spôsobom spravovania bolo i minimalizovanie predchádzajúcich. Uskutočnilo sa dvoma základnými normami. Dekrétom VÚVV z 18. marca 1920 o revolučných tribunáloch a uznesením VÚVV a RIK zo 17. januára 1920, ktorým sa zrušilo ukladanie najvyššieho trestu (zastrelenie), ako na základe rozsudkov VČK a jej miestnych orgánov, tak aj na základe rozsudkov, mestských, gubernských a tiež Najvyššieho tribunálu pri VÚVV.¹⁰²⁾ Dekrétom VÚVV z 18. marca 1920 o revolučných tribunáloch boli zrušené mimosúdne právomoci represie aplikované Čekou a zrušené boli všetky mimoriadne vojenské sudy a iné inštitúcie mimoriadneho charakteru so súdnymi funkciami.¹⁰³⁾

Orgány VČK vykonávali iba predbežné vyšetrovanie vo veciach v právomoci revolučných tribunálov. Po ukončení vyšetrovania odovzdávali prípady na posúdenie revolučnému tribunálu. Výnimkou z tejto zásady bolo právo VČK a gubčeky, zatvorit' kontrarevolučné a parazitické živly do tábora nútených prác na obdobie najviac 5 rokov.¹⁰⁴⁾

Revolučný proletariát tak odložil zámerne bokom nástroj, ktorý mu byl vnútený v boji za svoje oslobodenie - teror. Cieľavedome tak urobil aj z výslovných politicko-agitačných dôvodov. Pre možnosť objektívneho poznania, kto je skutočným pôvodcom terorizmu. V tomto kontexte s vážnym varovaním vyhlásil, že len nové pokusy Antanty a bielogvardejcov o povalenie sovietskej moci, môžu "vynútiť návrat k metódam teroru, a tým, odteraz zodpovednosť za v budúcnosti možný návrat sovietskej moci ku krutým metódam červeného teroru padne celkom a výlučne na vlády a vládnuce triedy krajín Antanty a spriatelených s ňou ruských statkárov a kapitalistov".¹⁰⁵⁾

Zodpovednosť skutočne padla na nich, tentoraz na bielogvardejské, panské Poľsko, ktoré 25. apríla začalo poslednú kapitolu intervencie.

Znovu bylo potrebné podriadit' vnútorný život krajiny vojne, adekvátnymi prostriedkami reagovať na odpor vykorisťovateľov, povzbudený novou nádejou. Právnym vyjadrením a základom úpravy revolučnej represie v tomto období boli tri dekréty VÚVV, v prvom a treťom prípade vydaných spoločne s Radou práce a obrany (RPO), z mája 1920. Prioritnú relevanciu mal dekrét VÚVV a RPO z 11. mája 1920, ktorým bol vyhlásený vojnový stav v priamo frontovými akciami dotknutých alebo

102) Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatel'stva, cit. dielo, s. 65.

103) Tamže, s. 67-68.

104) Tamže, s. 68.

105) Tamže, s. 65.

ohrozených guberniách a "... dočasne až do odvolania vojnového stavu ... sa gubernským revolučným tribunálom poskytli pri určení represívnych prostriedkov práva revolučných vojenských tribunálov".¹⁰⁶⁾ Znamenalo to v dikcii dekrétu VÚVV z 22. mája poskytnutie "... práva vynešenia najvyššieho trestu".¹⁰⁷⁾ Dekrét VÚVV a RPO z 28. mája 1920 rozšíril tieto právomoci i na VČK a tie jej špeciálne orgány, ktoré budú ňou na to osobitne splnomocnené, "... vzťahujúce sa na všetky trestné činy namierené proti vojenskej bezpečnosti republiky".¹⁰⁸⁾

Po podpísaní mieru s Poľskom a porážke Vrangela na Kryme, intervencia a občianska vojna v sovietskom Rusku skončili. Paralelne s tým, mimoriadne splnomocnenia orgánov diktatúry proletariátu aplikujúcich revolučné násilie boli znovu zúžené.¹⁰⁹⁾ Skončilo sa tak obdobie najexponovanejšej obrany prvej krajiny, v ktorej sa proletariát zorganizoval v štát, úspech ktorej si vyžiadal použitie analyzovaných právnych i mimoprávných prostriedkov revolučného násillia. Periodizačné delenie foriem a intenzity jeho použitia, je dôkazom, že sovietska moc sa pritom vždy riadila kritériami politickej účelnosti, adekvátnosti konkrétnym podmienkam pri zachovaní a zvýraznení ich triedneho charakteru.

106) Iz istorii VČK, cit. dielo, s. 392-393.

107) Tamže, s. 394.

108) Tamže, s. 396.

109) Istorija sovetskogo gosudarstva i prava v trech knigach, I., Moskva 1970, s. 443.

К РАЗВИТИИ СОВЕТСКОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА В 1917 - 1920 ГГ.

Иозеф Бени

Резюме

Работа состоит из двух частей. В первой части автор анализирует положения Маркса, Энгельса и Ленина об уголовном праве, которые послужили в качестве отправных пунктов формирования советского уголовного права. Положения классиков маркс-ленинизма анализируются с двух точек зрения: с точки зрения роли уголовного права и революционного насилия в пролетарской революции и с точки зрения их вклада в теоретическую разработку основных институтов социалистического уголовного права.

Во второй части анализируется и интерпретируется развитие уголовно-правовых аспектов революционного насилия. Исходя из разделения истории советского государства и права в этот период на два этапа - на этап победы Великой Октябрьской Социалистической Революции и утверждения советской власти (1917 г. - половина 1918 г.) и этап гражданской войны и иностранной интервенции (1918-1920 гг.), автор дает подробную периодизацию уголовно-правовых аспектов революционного насилия в этот период. При этом он основным критерием периодизации считает развитие компетенций Всероссийской чрезвычайной комиссии (ВЧК) как "карательного органа революции" и полномочий Революционных Трибуналов, которые гибко изменялись в зависимости от изменений интенсивности сопротивления вражеских классов. Автор определяет следующие этапы:

а) этап с Великой Октябрьской Социалистической Революции до 21 февраля 1918 г., до принятия декрета СНК "Социалистическое отечество в опасности";

б) этап с 21 февраля 1918 г. до 2 сентября 1918 г., до принятия решения ВЦИК о красном терроре;

в) этап с 2 сентября 1918 г. до 17 февраля 1919 г., до принятия Директивы ВЦИК о реорганизации Чрезвычайной Комиссии и Революционных Трибуналов;

г) этап с 17 февраля 1919 г. до 18 марта 1920 г., до принятия Декрета ВЦИК о Революционных Трибуналах, отменяющего судебные полномочия ВЧК и ее органов;

д) этап с 18 марта до ноября 1920 г. После промежуточного перио-

да с 18 марта до первой декады мая 1920 г. были ВЧК и ее органам предоставлены полномочия военных революционных трибуналов, касающиеся преступных деяний, направленных против безопасности страны. После заключения Рижского мирного договора указанные полномочия были опять ограничены.

Периодизация форм и интенсивности применения революционного насилия в его уголовно-правовой форме доказывает, что Советская власть в этой области всегда руководствовалась критериями политической целесообразности, их соответствия конкретным условиям при сохранении и усилении их классового характера. В это заключение выливается данный анализ советской уголовно-правовой политики в период активной обороны первой страны, где пролетариат образовал свое государство; успешность этой обороны предполагала использование анализируемых средств революционного насилия.